

BUDAPEST – SZÉKELY ALULNÉZETBŐL

Nemcsak az olvasók keresik meg kedvelt betűiket, a betűk is bizton rátalálnak a maguk embereire. Ha gyermekkoromat idézem fel képzeletemben, egy tömzsi fiú jön felém, könyvvel a kezében. Családi otthonában láttam meg a könyvet, amely addig csak legendaként élt számomra. Kovács Imre kötete, a *Néma forradalom*. Sokat olvastam róla, de még nem járt volt a kezemben. Az alacsony mennyezetű régi házban – testvére lehetett volna bármelyik szegényes paraszti hajléknak – azonnal felfedezték szememben az érdeklődés fényét. Szívesen kölcsön adják, tanulmányos könyv, szépirodalom és tudomány egyben, főként pedig igaz írás. Egyikük, talán a Tibor barátom nagynénje szakszerűen el is magyarázta, hogy a paraszti kiszolgáltatottság szólal meg Kovács Imre könyvében, az a belső lázadás, amelynek a modern állam keretei között többé nincs lehetősége feltörni, s így még mélyebbre hatol a lelkekben, senyvesztve az életerőt. „Magyar paraszti gettó” ez az életforma, s mint minden bezártság vagy annak érzete, torzít és hamisít, valami effélét mondott – ha jól emlékszem – a Tibor nagynénje. Nem jutott el a tudatomig, hogy saját életérzését is panaszolhatja. Maga a „gettó” távoli, történelmi emlékként élt számomra, kissé titokzatos, félelmet keltő és talán ugyanakkor csábító is. Különösen, ha bénává tevő kisebbségi világunkra gondoltam, amelybe a külső hatalom a román jegyző, csendőr, tanító képében mind sűrűbben és durvábban avatkozott be, hogy a végén nemcsak a kenyérünket, de az álmainkat is ellenőrizni akarta.

Egyetlen menedékként lebegett előttem a távoli város a Duna partján, minden magyarok első városa. Magyar Jeruzsálem. S noha Kovács Imre a magyar vidék lelki nyomoráról szólt, a kiadó révén, meg mivel minden anyaországi könyv egyben Budapestet jelentette számunkra, a *Néma forradalom* is még jobban hozzáfűzött a magyar fővároshoz. Jelképezte az Egészet. S mivel nagyon távol esett a Székelyföld déli csücskétől, szülőföldemtől, még inkább fogalommal vált, akárcsak a szeretet, a hűség, a remény.

A család, amelynek házában a könyvet felfedeztem és kölcsönvettem, szegény falusi zsidó szabó családjá. Nemzedékek adták itt egymásnak a tüt és az ollót. Mióta a háziipar kiment a divatból, és a falusi asszonyok a maguk szötte posztóból már nem varrtak nadrágot férfjuknek, legény fiuknak, a szabóság keresett mesterség lett a székely falvakban is. Különösen, hogy tőlünk alig 25 kilométerre esik Brassó, kereskedelmi és ipari központ, a maga erős vonzásával és kísértő példaadásával.

Hirschhorn Tibor családjában a férfiak és részint az asszonyok is a szabóságból éltek. Éppen csak megélték belőle, vagyont nem gyűjtöttek, semmijük sem volt az apró lakóházon kívül, amely hosszan nyúlt el a keskeny udvaron a Nagy utcai fronttól a kertek felé. Halmos bácsi, a Tibi nagyapja volt az első szabómester, akinél a szüleim ruhát csináltattak nekem. Tibit jól ismertem, noha viszonylag távol laktunk egymástól. Halmos bácsi kedves bizalmassággal igyekezett rövidíteni ezt a távolságot. „Gyurika lelkem, tudja-e, hogy hat hét a különbség maga meg Tibike között? Hat hét összesen.” Vagyis nemzedékileg egy a sorsunk. És az volt kisebbségiként is, csak eltérő módon. Én a református magyar elemibe járhattam, noha az semmilyen távlatot nem kínált a jövőre nézve, Tibinek állami román iskolába kellett járnia. Az erdélyi magyar zsidóktól a román hatalom megvonta azt a jogot, hogy maguk válasszák meg, milyen nyelven kívánják taníttatni a gyermekeiket. Egyik módja volt ez a zsidóság erőszakos kiszakításának a magyarságból, amelynek gazdasági és kulturális haladásához Erdélyben is maradandó tettekkel járult hozzá. Majd a fasizmus vézskorszaka elhozza az életből való kiszakításuk tragédiáját, de most még ennek előtte vagyunk emlékezetem vándorlásában.

Ha jól végiggondolom – és Bukarestben nagyon alaposan végiggondolták ezt – nemcsak egy szegény falusi szabó gyermekét vágják el a magyar kultúrától, hanem egyben az egész erdélyi magyarság életében vékonyították a szálakat, amelyek a magyar irodalomhoz, sajtóhoz, színházhoz, művészetekhez, egyáltalán az anyanemzethez és a magyar nemzeti művelődést döntően befolyásoló Budapesthez fűzték. Lehet, hogy az idő bizonyult túlságosan rövidnek a „békés” etnikai átalakításhoz, az egyfajta tisztogatás bukaresti tervének megvalósításához. Hitem szerint, az időn kívül legfőbb gátja ennek az erdélyi zsidóság volt, értelmiségi és iparos rétegek hűsége és ragaszkodása.

Ennek a hűségnek a hajléka a Tiborék háza Uzonban!

Mi sem lett volna könnyebb, mint búcsút mondani addigi életrendjüknek, és román hatalmi hátszéllel a vitorlájukban új célok felé fordítani a hajót. Hirschhorn Tibor nem járhatott magyar iskolába, mivel zsidónak született Romániában, de a szabómesterék házában kicsiny ablakain át a román csendőr, jegyző vagy tanító nem kémlélhetett be, hogy milyen szó járja, milyen könyveket olvasnak. A zsidóság a könyv népe, mondjuk a történelem tapasztalatai szerint. A könyv barátja volt egy falusi szabómester a Székelyföldön. De fordulhatott volna román könyvekhez, román betűhöz Hal-

mos bácsi, a leánya, az unokája. Tibinek könnyebb volt a román nyelvtan a magyarnál. Kettős erőfeszítés, tehát erősebb hűség kellett ahhoz, hogy magánszorgalomból megtanuljon írni és olvasni magyarul.

Kovács Imre az elnyomorodott magyar paraszti lelkekről vallott a *Néma forradalom*-ban. Írói üzenete Uzonban nem a zsellérházakban, kiscigányok, bérlők, napszámosok otthonaiban talált előbb visszhangra, hiszen nem ismerték a könyvet, hanem a zsidó szabómeister családjában. Az az érdeklődés, amellyel Halmos bácsi és családja a Kovács Imre-könyvet olvasta, az a szeretet, amellyel nekem is ajánlották, azonosulás volt a magyar paraszti világgal, keservekkel. Egyben azonosulás az uzoni jövővel is.

Irodalmi példánk erre az együttlélegzésre Salamon Ernő székely-zsidó költő öröksége. Nem az esztétika mérlegére teszem most a verseit, hanem a sorsvállalás serpenyőjébe. Ez a serpenyő pedig egyszeriben lehúzza a másikat, amelybe az élet a költő megpróbáltatásait, küzdelmeit és ukrainai munkaszolgálatos halálát helyezte. Csak bennfentesek tudták róla, hogy zsidó és még hozzá, Uram bocsásd, kommunista. Azt hiszem, hogy éppen a székely szegénységgel való érzelmi azonosulás és nem ideológiai csábítás vezethette erre az útra. Miként annyi székely famunkást vagy gyimesi csángómagyart, akik akkoriban – a két háború között – a nyelvi, nemzeti megmaradás biztosítékát látták a baloldal remélt győzelmében. Olyannyira székely-magyar, szegénységzagú és élethűségű volt Salamon Ernő költészetében a fűrészek munkásairól, a székely nyomorról, hogy messze Budapesten Móricz Zsigmond is felfigyelt ezekre a versekre, nemcsak közölte őket a *Kelet Népe*-ben, de erdélyi utazása során, 1942 elején – kevéssel halála előtt – személyesen is látni akarta ezt a „székely-zsidó” költőt, aki a táj és a nép életérzését hűségesen ötvözte az egész magyar literatúrájának.

Kelet Népe és *Magyar Csillag* – Móricz Zsigmond és Illyés Gyula pártfogolja a bécsi döntés után Budapesten az akkor kenyerét fizikai munkásként kereső marosvásárhelyi poétát. Az a *Magyar Csillag*, amelyet a szerkesztő Illyés tudatosan szánt a népi írók „székértáborának”, azt remélve tőle, hogy „egy nép szellemiségének védővára lesz”. Ebben a *Magyar Csillagban* olvastam, az 1944. március 15-i számában, amelyet a sepsiszentgyörgyi vasútállomás IBUSZ-pavilonjában vásároltam meg, noha akkor már betiltott kiadvány volt, az állomási őrségen pedig német katona állott, mondom, itt találkoztam a még abban az évben mártírhalált halt Radnóti Miklós két versével. A szerkesztőnek akkor már bujkálnia kellett a megszállók elől. A Radnóti-vers az ő üzenetét is hozta. Ezerszer hallott, tanult eseményről szólt, Amerika felfedezéséről. Látszólag csak erről. Valójában kifejezte a költő reményét egy új világ eljöveteleiben. Ismerős érzés, hányszor ismétlődik! Diakéletem feltámasztó regényemben, *A Haynal-ház kapujában* hosszan idéztem e versből, hiszen akkor is vártunk egy új világot, a diktatúra összeomlását, erdélyi megmentésünket. Ez a regényem 1981-ben jelent

meg, Ceausescu Romániájában, hamarosan be is tiltották.

„*In Nomine Domini Nostri Jhesu Christi*”
így kezdte régen s most nem ér rá naplót írni.
A könyvben szél lapoz. Othagyja, másra gondol,
fölötte vad, feszes, nagykarmú ég dorombol.

*Kolumbusz szétvetett lábakkal áll s az éjben
négy lázadó kuporg az árbocok tövében,
s hintál a nagy hajó és zeng a sok vitorla.*

*Tévedne Rodrigo? Lehet... S szűk lesz a torka.
Dehát a fűcsomók nem földközelt mutatnak?
és láttam én magam, mádárraj szállt nyugatnak,
tegnap meg egy galamb*

S „föld! föld! – üvölt a hang.
És péntek volt, két óra és sötét a hajnal,
„*Laudetur*”-mormolták, s álltak levett kalappal.

Egyazon életérzés – hajnalvárás – vezette egyazon „székértáborba” a lelkiismeret magyar íróit, Illyést és Radnótit vagy az erdélyi székely-zsidó Salamon Ernőt. Különböztek egymástól? Nagyon sok mindenben. Hiszen minden költő – de minden ember is – egyedi, megismételhetetlen és lemásolhatatlan külön világ. (Amíg a génsebészlet diadalmasan el nem pusztítja a sokarcú és éppen emiatt értékes emberiséget!) Egyik magyar? Másik zsidó? Vagy éppen sváb? A szellem világában nem érvényesek az anyakönyvi rubrikák. Ott csak a lélek anyakönyvelése hiteles. Ezt a nagy könyvet mindenki maga vezeti, egyedüli illetékességgel.

A nyelvi szabadságharcban magyar zsidó és magyar magyar vagy a szatmári tájakon élő sváb magyarok között nem volt szakadék, egy volt az ellenfél és egy a reménység. Ezt a lelki közösséget érezte meg Móricz Zsigmond és Illyés Gyula, vagy – bocsánat a szemtelen párhuzamért ilyen nagyokkal – kisdíák jómagam és Hirschhorn Tibor barátom nagyapja, apja, ő maga. A különbségeket senki nem vitathatja, hiszen akkor az egyéniségek létét vonná kétségbe. Uzon népe számára mindig természetes volt, hogy a község zsidó magyarjai saját hitük szerint imádják Istent, megtartják ünnepeiket, és haláluk után a szentgyörgyi hitközség temetőjében helyezik zsidó szertartás szerint örök nyugalomra őket, mivel Uzon községben nincs zsidó temető. A székely halottak útjai is kettéválnak a falu felső végében, a református és római katolikus temetők kapuinál. Ha egy székely zsidó meghalt, ugyanúgy kívántunk részvétet a hátramaradottaknak, és a közeli székely ismerősök, a családtagokkal együtt, elkísérték a halottat a szentgyörgyi örök nyugovóhelyre.

Amit Móricz és Illyés egyazon szövet különböző színeinek látott és vállalt, ugyanolyan egységes és csupán díszes árnyalataiban elágazó volt számunkra Budapest kultúrájában lent, a székely végeken. Kovács Imre és mondjuk Molnár Ferenc más és más hangulatú, indulatú lázadása egyképpen lelket rándított meg bennem.

Egy időben házunkban otthonos volt az *Erdélyi Helikon* és a *Színházi Élet*, Bajcsy-Zsilinszkytól az *Egyetlen út: a magyar paraszt* és Hunyady Sándor könnyes-keserves erdélyi novellái. Népi és polgári kultúra találkozott, és mind a kettő a magyar sors kulcsával nyitotta a lelkek kapuit. Soha nem értettem, hogy miért kellene szembe-kerülnie egymással a magyar lélek más és más megnyilatkozásának. A népi és az urbánus értékeknek. Mi állíthatná szembe őket? Az a kacat, ami mind a két ízléshez, irányzathoz, felelősséghez, szellemi vonulathoz hozzacsapódik, de mindig csak *a másik* hordalékát látuk meg és riogattuk vele önmagunkat? De hát a kacat végül is a szellem hátsó udvarába kerül, nem mentheti meg semmiféle anyakönyvi kivonat. Nem kívánhat ön-maga számára türelmet sem egyik, sem másik türelmetlenség. A tolerancia már születésekor – 425 évvel ezelőtt, az erdélyi Torda városban – a legméltányosabb önvédelem volt valamennyi felekezett és így, mutatis mutandis, valamennyi mai meggyőződés, irodalmi ízlés vagy szellemi áramlat számára.

Székely alulnézetből, a távolság távlatában Budapest kultúrája soha nem volt az, amit közléről némelyek állítanak róla, hogy tépett és ellenséges kavargással önmagát pusztító műveltség. Sokkal inkább harmóniát sugallnak az egymással feleselő és éppen ezért kiegészítő áramlatok, ízlések, felfogások.

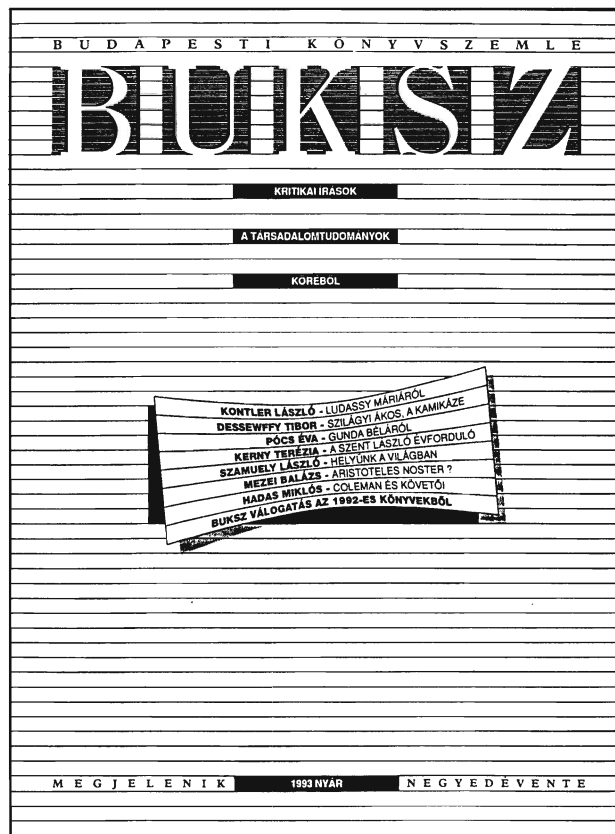
Többet is a harmóniánál. Sorsközösséget.

Éppen e percekben megy egy riport a tévében. Pesten élő székelyek, száműzöttek, menekülők, sorskeresők vállalták egy elhagyott zsidó temető gondozását. A lel-

kész történelmi hűséggel fogalmaz: nincs még két annyit szenvedett nép a Kárpát-medencében, mint a magyar és a zsidó.

Csak a Kárpát-medencében? Barátaim igazolhatják, hogy nem most találtam ki, amit mondok. A zsidó-arab háború idején elmentem volna önkéntesnek Izrael Állam seregébe. Lélek szerint, mert egészségem miatt nem tehettem. Kisebbségi magyarként úgy láttam, hogy százmillió arab tömeg el akar tiporni néhány milliós zsidó közösséget. Erről még térkép is megjelent egy német lapban: a tengerbe szorított Izraelről. Erkölcsei tisztességem is úgy kívánja, hogy a szorongatott kisebbség mellé álljak. Az sem téríthet el választásomtól, hogy Izrael államban is feltalálni a zsidó nacionalizmus jegyeit. De egy kisebbségi nacionalizmus mindenkor védekező, ezt már Illyés Gyula megmondta, minden közönségre alkalmazva. És önérzetemet növelte, bizakodásomat erősítette, mikor egyik pesti zsidó barátom, kiváló költő és publicista, szintén lelki önkéntesként szegődött mellénk, erdélyi magyar kiszolgáltatottságunk ellenében.

Nem rövidlátás, hanem távlatkeresés, hogy Budapesten nem érzékelem azt a szellemi megosztottságot, amelyről annyi fölös szó és értelmetlen vita folyik. Ilyenkor – ha erről hallok – Hirschhorn Tibi jön szembe velem a Körúton, együtt viseljük az öregedést, hat hét a különbség közöttünk, ahogy Halmos bácsi mondogatta az uzoni szabóműhelyben, és Tibor hozza felém, nekem Kovács Imre könyvét. Én a magamét adom neki. Nem cserében, hanem közös örökségként.

A NAGYVILÁG havonta megjelenő folyóirat,
a világirodalom legújabb, legérdekesebb
novelláival, esszéivel, tanulmányaival
A NAGYVILÁG kapható az újságárusoknál és
Budapest legnagyobb könyvesboltjaiban
Előfizetési szándékáról értesítse
a szerkesztőséget:
Budapest, V., Széchenyi u. 1. 1054
Telefon: 13-21-160 és 11-20-859
Előfizetési díj egy évre 576 Ft, félévre 288 Ft